

Jak si financovali undergroundoví autoři a vydavatelé svůj samizdat

Martin Machovec

Nejprve se naskytá otázka, zda má vůbec nějaký smysl vydělovat v kontextu samizdatové literární produkce a distribuce jakousi zvláštní podskupinu autorů, případně vydavatelů undergroundových, tj. autorů především z okruhu Bondyho, Jirousova, komunity vzniknuvší v sedmdesátých letech kolem skupiny Plastic People a časopisu *Vokno*, v osmdesátých letech pak kromě *Vokna* též kolem časopisu *Revolver Revue*, u nichž pak již nepochybně lze o konkrétních vydavatelích hovořit. Naše zjištění v tomto směru mohou zřejmě podpořit domněnku, že takovéto vydělování je spíše zbytečné, že totiž autoři tzv. undergroundoví, stejně jako autoři širšího spektra tzv. disentu, tj. celku neoficiální literární a umělecké scény v totalitních sedmdesátých a osmdesátých letech, zahrnujícího jednotlivá autorská uskupení, individualizovatelná třeba na principu estetické či světonázorové orientace, věkové kategorie, toho či onoho regionu, případně „zdomácnění“ v té či oné samizdatové edici, vesměs sdíleli ony sice nepsané, avšak v podstatě obecně platné zákony samizdatové džungle.

Předpoklad je nasnadě: na základě tzv. autorského zákona (č. 35 Sbírky z r. 1965) bylo sice teoreticky legální, aby si autoři svá vlastní díla vydávali ve strojopisných edicích, ovšem výklad tohoto zákona podléhal představitelům justice nedemokratického, uzurpátorského státu, takže o jeho adekvátním uplatňování mohli samizdatoví autoři mít oprávněné pochybnosti. Ještě daleko nejistější byl ovšem výklad zákona o tzv. nedovoleném podnikání, z čehož prostou úvahou lze dospět k hypotéze, že nechtěli-li mít samizdatoví autoři na hřbetě ještě jeden paragraf navíc, museli úzkostlivě dbát o to, aby si samizdatovou produkcí a distribucí opravdu nevydělali ani korunu, ba raději na ní spíše prodělávali.

Nemůže být také asi příliš překvapivé, že o ekonomické stránce samizdatové produkce se před listopadem 1989 veskrze mlčelo, záležitost to byla přece jen poněkud delikátní, takže diskretnost byla jistě na místě. Dobře známou výjimkou v tomto ohledu je Vaculíkův *Český snář*, který je však na principu tzv. indiskrece vlastně zbudován a navíc: jde jak o beletrii, tak o literaturu faktu. Autorova otevřenost co do financování jeho edice *Petlice* vlastně netoliko výše zmíněný princip ilustruje, ale de facto též postuluje jeden z oněch nepsaných zákonů samizdatového vydávání: totiž v žádném případě na něm nevydělát, nezúročit onen démonizovaný kapitál, naopak

zajistit, aby finanční „vstupy“ a „výstupy“ byly v jádře stejné, tj. ze svého vlastního úsilí a přispění nezískat opravdu nic hmotného, to mělo zůstat v doméně čirého entuziasmu.

Je ostatně zřejmě příznačné, že onen nedostatek či spíše absence informací o tak říkajíc „ekonomické základně“ samizdatového podnikání trvá i v letech devadesátých a nejposlednějších: bibliografických soupisů samizdatů vyšlo již opravdu dosti, ale informace tohoto druhu bychom v nich vesměs hledali marně.

Uvádíme-li zde nyní několik příkladů undergroundového samizdatového vydávání, jsme si vědomi, že při případné následné generalizaci bychom měli být dosti obezřetní, avšak v dané chvíli nám zřejmě nic jiného nezbyvá – na detailní průzkum zde není čas a prostor.

Na základě autorových vlastních rešerší, ale též na základě jeho osobní zkušenosti lze vydělit v zásadě dva přístupy k financování samizdatové produkce:

1. U malonákladových samizdatů, mimoedičních opisů, tj. u tzv. divokého samizdatu, jenž, alespoň co se undergroundového okruhu týče, převládal v letech sedmdesátých, platil zákon tzv. samofinancování. Výrobní nástroje, tj. psací stroj, průklepový papír, kopíráky a rychlo vazací desky, si každý opisovač-nakladatel opatřoval za své finanční prostředky, tj. za peníze, které si vydělával ve svém občanském zaměstnání, vesměs nemajícím s literaturou, neřkuli s knižní produkcí, nic společného, a výsledný produkt pak s radostí a zdarma distribuoval mezi svými odběrateli, tj. osobními přáteli, kteří zase mohli celý cyklus opakovat. Tak tomu bylo např. u snad neplodnějšího undergroundového autora, Egona Bondyho, jenž sice často opakoval, že se o distribuci svých literárních prací naprosto nestará, ale v praxi to vypadalo tak, že kolem sebe trvale zaměstnával dva až tři opisovače, kteří „fungovali“ právě na výše popsaném samofinancujícím principu. K jeho nejvěrnějším patřili v sedmdesátých a osmdesátých letech básník František Pánek a hudebník Jan Schneider a po nějakou dobu též Martin Machovec. Spěcháme dodat, že Bondy dodané strojopisy okamžitě – občas bohužel dokonce tak záhy, že nedošlo ani na pořádné korektury – distribuoval dál a nikdy za ně nechtěl ani pětník. Obdobné samofinancování bychom pravděpodobně mohli zjistit též u dalších autorských samizdatů, ale bylo běžné i u undergroundových básnických sborníků. Tak např. Ivan Martin Jirous potvrdil, že zcela a jedině v jeho finanční režii bylo vydání prvních takovýchto sborníků, tedy *Egonu Bondymu k 45. narozeninám Invalidní sourozenci* a *Ing. Petru Lamplovi k 45. narozeninám* (obojí z r. 1975); stejně tak tomu bylo u vydání *Magorova zápisníku I* (1980). Ve všech těchto případech byl Jirous nakladatelem, sestavovatelem, editorem, opisovačem i distributorem v jedné osobě.

2. Je přirozené, že se zvyšováním nákladů a s rostoucími nároky na techniku výroby samizdatové publikace rostla též finanční náročnost. Co se undergroundových podniků týče, nelze ignorovat fakt, že po r. 1977, kdy se undergroundoví autoři, hudebníci a umělci vesměs připojili k chartistům a underground začal posléze také být zvenčí vnímán jako jakási chartistická odnož, se i o ně začali starat nakladatelé exiloví, Nadace

Charty 77 (JANOUGH 1995)¹ a různé humanitární organizace, např. Amnesty International, takže cílovou skupinou občasně finanční podpory se stával posléze i underground. Nutno dodat, že tyto finance měly sice primárně zajistit ono „existenční minimum“ osobnostem v Československu pro své politické přesvědčení pronásledovaným, případně rodinným příslušníkům osobností vězněných, ovšem eventuální samizdatové aktivity se k onomu „minimu“ zřejmě připočítávaly. Požadovat jakékoli konkrétní „vyúčtování“ by však bylo za daných podmínek zcela absurdní. Zatím nejzávažnějším publikovaným svědectvím o těchto záležitostech je zřejmě vzájemná korespondence Václava Havla s Františkem Janouchem (HAVEL – JANOUGH 2007).²

Následují tři příklady oné masovější, chartisticko-undergroundové samizdatové produkce:

1/ Časopis *Vokno*, jehož hlavním pořadatelem, tak říkajíc „manažerem“, byl František Stárek „Čuñas“, kterému též za následující informace vděčíme, začal vycházet v r. 1979. K jeho výrobě byl používán ormig a sítotisk, od sedmého čísla pak cyklostyl. Náklad údajně postupně vzrostl z původních 100 až na 380 výtisků (RŮŽKOVÁ – GRUNTORÁD 1999/2000). Stárek autorovi těchto řádků sdělil, že první číslo *Vokna* bylo v podstatě financováno z vlastních zdrojů pořadatelů a dále pak se vlastně uplatňoval princip ne-profitního obratu kapitálu, šlo tedy o to prodejem výtisků pokrýt náklady na číslo další. *Vokno* se prý nejprve prodávalo za 20,- Kčs, později – též s ohledem na jeho rostoucí obsáhlost – za 50,- Kčs. Stárek však též uvádí, že nikoli zanedbatelným příspěvkem do rozpočtu bylo ono pověstné „rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví“: v zaměstnání kradli příznivci *Vokna* např. cyklostylové blány, které ostatně v osmdesátých letech v maloobchodní síti ani dost dobře koupit nešlo. Sponzorské dary byly prý dosti ojedinělé a spíše se týkaly až konce osmdesátých let, tak např. Pavel Tigrid daroval videokameru a videopřehrávač.

2/ Časopis *Revolver Revue*, resp. původně *Jednou nohou*, byl založen v r. 1985, tedy za podmínek již o dost příznivějších, v situaci, kdy undergroundovsko-chartistická symbióza byla již ozkoušena a finanční podpora ze zahraničí měla svou tradici. *Revol-*

1) První konkrétní údaje o tom, jakými částkami Nadace Charty 77 domácímú disentu přispívala, zveřejnil její hlavní představitel prof. František Janouch již v r. 1995.

2) Havlova korespondence s Janouchem v podstatě potvrzuje dále citovaná svědectví Stárkova, Topolova a Gruntorádova. Finanční podpory přicházející v tomto konkrétním případě od stockholmské Nadace Charty 77 byly nepravdělné, nepřilíš vysoké a jejich účelem vskutku často bylo toliko nejzákladnější hmotné zabezpečení např. rodinných příslušníků vězněných signatářů Charty 77, nikoli cílená podpora samizdatových podniků. U undergroundových autorů tomu tak bylo např. u I. M. Jirouse, resp. u jeho ženy Juliany Jirousové. Po nějaký čas byli takto finančně podporováni např. též Jiří Daniček, Jan Lopatka, Lenka Marečková či Andrej Stankovič. Z několika Havlových a z jednoho Janouchova listu (např. HAVEL – JANOUGH: 152–153) též vyplývá, že finančně podporován byl i vydavatel „magnitizdatů“ Petr Cibulka. Na jediném místě (TAMTÉŽ: 375) se vyskytuje poněkud nejasná zmínka o Egonu Bondym (v Havlově dopisu zmíněn jako „Fišer“, v rejstříku jako „Bondy“), z níž snad vyplývá, že jakousi podporu dvakrát ročně dostával před r. 1987 též on. Více konkrétnějších zmínek se týká např. časopisů *Vokno* a *Revolver Revue*, pro něž Havel žádal Janoucha o podporu již v r. 1986, přičemž podpora pro *Vokno* zřejmě k adresátům nedorazila (viz např. TAMTÉŽ: 261, 264, 289). Úspěšnější byla Nadace Charty 77 u *Revolver Revue*, k jejíž redakci se finance dostávaly prostřednictvím Ivana Lampera (viz např. TAMTÉŽ: 337, 340, 343, 345 – na s. 343 např. zmínka o částce 6 000,- Kčs) či Beatrice Landovské (viz např. TAMTÉŽ: 215, 219, 296, 346).

ver *Revue* se nejprve tiskla cyklostylem, poslední dvě čísla již offsetem. Náklady od prvního do třináctého, tedy posledního, samizdatového čísla vzrostly od šedesáti na pět set výtisků (JEŽEK 1991). Jáchym Topol, jeden ze zakladatelů *Revolver Revue* a jeden z jejich nejvýznamnějších autorů, přispěvatelů a pořadatelů, autorovi sdělil, že od začátku byli finančně podporováni Nadací Charty 77, dále prý přispíval Timothy Garton Ash a konkrétně první číslo údajně „několika tisíčovkami“ založil přímo Václav Havel. Posléze v naprostém utajení na *Revolver Revue* přispíval též např. Vlastimil Harapes a rozmnožovací stroje zadarmo dodali nejmenovaní přátelé z Polska a z Maďarska. Peníze se používaly na nákup papíru a tiskařských barev, ale též na betonování ve sklepním bytě, kde byla koncem osmdesátých let mj. tiskárna letáků. Stejně jako *Vokno*, i *Revolver Revue* se prodávala – s výjimkou prvního čísla (dnešní terminologií čísla „zaváděcího“). Cena za výtisk se – podle obsažnosti a výše nákladů – pohybovala mezi 50,- a 150,- Kčs. Princip toliko pokrytí nákladů na další číslo však vydavatelé *Revolver Revue* sledovali stejně jako vydavatelé *Vokna*. Na „rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví“ však údajně při přípravě *Revolver Revue* nedocházelo.

3/ Je sice poněkud sporné, zda lze samizdatovou strojopisnou edici *Popelnici*, kterou r. 1978 založil Jiří Gruntorád, považovat za edici undergroundovou, avšak z jejího soupisu (GRUNTORÁD 1992) je možno zjistit, že undergroundová literatura zde byla zastoupena výrazněji než v ostatních edičních řadách „etablovaného samizdatu“. Údaje ze soupisu, týkající se financování, upřesnil na autorovu žádost Jiří Gruntorád: v letech 1978–1984 byla edice *Popelnice* financována toliko z jeho vlastních zdrojů a od r. 1985 začal dostávat peníze z Nadace Charty 77. Podle Gruntoráda o vysoké částky rozhodně nešlo. Pro ilustraci: prostřednictvím Petrušky Šustrové, která měla v Československu za úkol pomoc docházející ze zahraničí, tj. především právě od Nadace Charty 77, dále distribuovat, dostal Gruntorád jednou cílený příspěvek asi 1500,- Kčs na koupi nového psacího stroje. Párkrát prý též přišla konkrétně nespecifikovaná podpora od Pavla Tigrida. Gruntorád svou informaci uzavírá slovy: „Snažil jsem se, aby to nebylo příliš prodělečné.“

Na okraj těchto poznámek k samizdatům undergroundových autorů a vydavatelů zbývá dodat ještě pár slov o vydávání „magnitizdatů“, tj. o distribuci nahrávek mj. též hudby undergroundových kapel na páscích a kazetách. Zatím nejvýznamnějším zdrojem poznání této vydavatelské činnosti je disertační práce Čechokanadanky Anny Vanicek (VANICEK 1997). K undergroundovým autorům, vydavatelům, případně v tomto ohledu spíše k undergroundovým hudebníkům, měl z šířitelů „magnitizdatů“ nejbližší zřejmě Petr Cibulka, kdežto Micoláš Chadima se orientoval převážně na hudbu české rockové „nové vlny“ osmdesátých let. Dle Vanické Cibulka nahrané kazety prodával, a to v průměru za 120,- až 180,- Kčs (TAMTÉŽ: 126), a ačkoli sám tvrdil, že na těchto prodejích nevydělával, byl údajně z tohoto svými kolegy dosti často podezříván. O jistý podíl na černém trhu, tj. na onom „nedovoleném podnikání“ však v Cibulkově případě nepochybně šlo (TAMTÉŽ: 127–131); problematičtější byla i skutečnost, že Cibulka často vydával nahrávky proti vůli jednotlivých hudebníků (TAMTÉŽ: 131–134).

Nejnámější undergroundoví autoři, ale i vydavatelé však k samizdatu vesměs přistupovali jako k životní nutnosti, jako k sebezáchovné aktivitě a ekonomická, finanční stránka takového vydávání, skutečnost, že šlo o všechno jiné, jen ne o činnost ekonomicky výnosnou, byla vnímána jako něco nedůležitého, podřadného.

LITERATURA

RŮŽKOVÁ, Jana – GRUNTORÁD, Jiří

1999/2000 „Samizdatový časopis Vokno“; *Kritický sborník* XIX, s. 193–231

JEŽEK, Vlastimil

1991 „Revolver Revue (Jednou nohou)“; *Kritický sborník* XI, č. 3, č. 4, s. 63–79, s. 67–80

GRUNTORÁD, Jiří

1992 „Edice Popelnice“; *Kritický sborník* XII, č. 2, s. 67–79

HAVEL, Václav – JANOUCHE, František

2007 *Korespondence 1978–2001* (Praha: Akropolis)

JANOUCHE, František

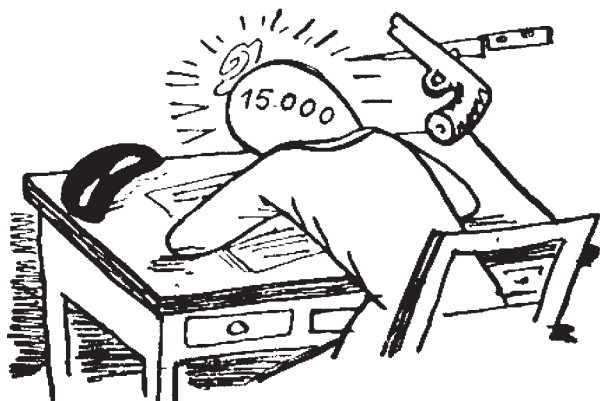
1995 „Stockholmská Nadace Charty 77 a podpora nezávislé literatury a jejích tvůrců“; in G. Kautman (ed.): *Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech* (Praha: Primus), s. 98–122

VANICEK, Anna

1997 *Passion Play: Underground Rock Music in Czechoslovakia, 1968–1989*. A thesis submitted to the Faculty of Graduate Studies; Graduate Programme in Ethnomusicology (North York, Ont.: York University)

PRAŽSKÝ ROZHLESEK

B - Praha 21. října

Kresba E. Miléna. Brno.

Do kulturní hlídky nakouk jsem a šláp' jsem rovnou v soutěž danou otcem Rodokapsem. Ó, ty muso milá, jež jsi takřka na psu, proč ty neseštopíš dolů k Rodokapsul Za hvězdami spějíc, étherická jsi sic, ale tu ti kyne patnáctero tisíc. Patnáctero tisíc a to celkem za nic, za krvavý příběh od mexických hranic. Od mexických hranic, od Ria del Norte, tam přec musíš najít téma, safraporte. Znáš přece tu zem, kde kvetou pomeranče, bavlník a káva kolem pevné ranče, kde svá stáda pase volný, hrdý cowboy, sváděje své bitky i svůj mnohý souboj, dokud rána z coltu neučiní přeryv, nepřijde-li dříve všemohoucí šerif. Možná, že tam tohle všecko na vlas není, národu však dá to přec jen povznesení, spěš, básníku, ať už od Labe či z Tate's, spěš a spisuj román, podepiš Bob Paters, patnáct tisíc kyne, namaž sobě kapsy, ať má národ aspoň kult ten rodokapsí.